

Переосмислення «тилової стратегії»

Неухильне зростання військових витрат змушує Україну відійти від неолібералізму та зробити акцент на використання внутрішніх ресурсів

Після розчарування від контрнаступу 2023 року та переходу до жорстокої війни на виснаження настроїв у проукраїнських колах погіршився. Неприйняття поведінки Заходу на тлі війни Ізраїлю в Газі підважує міжнародні позиції України. В той час як її головних союзників звинувачують у кричущому лицемірстві, а увага світу перемикається на Близький Схід, противники підтримки України пробують скористатись нагодою, щоб зупинити або хоча б уповільнити потік військової та фінансової допомоги. З огляду на це, Україна переосмислює «тилову стратегію», тобто те, як організувати економіку, щоб виділяти максимум ресурсів на війну. Деякі з імовірних заходів настільки серйозні, що дозволяють казати про зміну політичної доктрини. За іронією долі країна, чий президент позиціонує себе як «економічний лібертаріанець», зараз спостерігає за наймасштабнішим з моменту відновлення незалежності розширенням ролі держави в економіці.

Поворот до державного управління економікою

Ознаки такого переосмислення були помітні ще в червні 2023 року. Але тоді воно здавалося непевним і непослідовним, передовсім через відсутність одностайної підтримки з боку уряду. Справді, українські представники часто висували доволі суперечливі пропозиції.

Деякі з них, схоже, сильно обтяжені архетипічним неоліберальним мисленням: інвесторам обіцяли подальшу дерегуляцію ринку праці навіть всупереч мінімальним стандартам членства в ЄС, а також дуже низькі податки поряд з великими витратами на інфраструктуру та енергетику (нібито за рахунок зростання, яке забезпечить дерегуляція).

Проте інші були більш обачні, а саме наголошували, що шлях до

відновлення довгий, а пристосувати економіку до потреб війни слід якнайскоріше. Сергій Марченко, міністр фінансів України, зробив особливо важливу ремарку, що суперечила думці деяких його колег. Він наполягав на необхідності такої стратегії розвитку, яка б чітко визначила пріоритетність військових потреб для економіки України. «Ми завжди були відкриті до будь-яких фінансових взаємодій. Але тепер це не так. Якщо ви хочете інвестувати в Україну, вам доведеться враховувати пріоритети України», – сказав він.

*Ці кроки –
віддзеркалення
інституційних реформ,
що їх історично
запроваджували воюючі
держави для
централізації та
оптимізації збору
доходів*

Відтоді українська політика свідчить про те, що саме такі настрої починають переважати в Києві. Пішла в минуле (здається, назавжди) пропозиція Ростислава Шурми, заступника голови Офісу президента, знизити податки на прибуток і доходи, а також ПДВ до фіксованої ставки в 10 відсотків на час війни. Натомість Національна стратегія доходів на 2024-2030 роки окреслює план підвищення ефективності збору податків і закриття численних лазівок, виявлених у попередні роки. Це передбачає повернення до прогресивної шкали оподаткування доходів, ліквідацію досить поширеної практики «фіктивної самозайнятості», яка вможливає наднизькі (від 2 відсотків) ставки для найманих працівників, запровадження податку на надприбуток для підприємств, а також заходи, спрямовані на забезпечення повної відповідності новим світовим правилам мінімального корпоративного податку.

Ці кроки – віддзеркалення інституційних реформ, що їх історично запроваджували воюючі держави для централізації та оптимізації збору доходів (як-от британська система оподаткування заробітної плати на робочому місці – «Плати, скільки заробляєш» – запроваджена 1944 року). Але стратегія доходів також містить цікаву критику того, що можна назвати «надмірною лібералізацією» розвитку України після Революції Гідності. А саме описано, як «спрощена система оподаткування» з наднизькими ставками для «підприємців» (це поняття трактується дуже вільно й гіпотетично може означати будь-якого громадянина України, який сплачує податки) сприяла не тільки ухиленню від податків, а й контрабанді контрафактних товарів через брак вимог до ведення обліку, а також нормалізувала відсутність належних трудових відносин у деяких

галузях.

Розвиток воєнної економіки України

Ця фінансова реформа відбувалася паралельно з ширшим переходом до економічного «інтервенціоналізму». Вигадку, що ринки можуть функціонувати під час війни, було загалом відкинуто. Промислова стратегія та переваги для вітчизняних виробників, які колись були табу, тепер вважаються життєво важливими для воюючої України. Представники уряду регулярно заявляють про підтримку відновлення «зсередини», а саме через надання переваги вітчизняній промисловості. Ця політика в разі юридичного оскарження в ЄС чи СОТ може вимагати від Києва оголосити про виняток з міжнародних зобов'язань з міркувань національної безпеки.

Настрої урядовців та інших впливових осіб також змінилися. Антикорупційні активісти, які в минулому були схильні розглядати лібералізацію вільного ринку як шлях до прозорого управління, нині радикально оновлюють свої пропозиції та рецепти, спираючись на уроки Другої світової. Зокрема, авторитетна борець з корупцією Дар'я Каленюк обговорює «демократів нового курсу» та роботу Гаррі Хопкінса, близького соратника президента Рузвельта під час війни, аргументуючи необхідність розробки «книги перемоги» для співставлення військових потреб з ресурсами й виробничими активами в економіці.

Найбільш обнадійливою з усіх змін, які нині відбуваються в Києві, можна назвати комплексний підхід українських урядовців до довгострокового розвитку України. Наприклад, Тетяна Бережна, заступниця міністра економіки України, підтримала звіт Міжнародної організації праці, опублікований в грудні 2023 року, який показав, що зростання ВВП України на 7 відсотків (ціловий показник) буде дуже важко досягти без політики, спрямованої на подолання гендерного розриву в зарплатні та бар'єрів для жінок на ринку праці. В цьому сенсі те, наскільки успішно Україна підвищить продуктивність економіки після війни, врешті-решт визначатиметься зростанням доходів і соціального добробуту широких верств населення.

*У 2023 році Україна
витратила на оборону
суму, більшу за всі
державні видатки 2021*

Просте пояснення поступового відходу України від неолібералізму – неухильне зростання військових витрат поряд із впливом ризиків, пов'язаних з війною, на ринкову активність. Разом це призвело до

року

домінування держави в економіці. За попередніми оцінками Центру економічної стратегії, в 2023-му військові витрати дорівнювали 30 відсотків ВВП. У 2023 році Україна витратила на оборону суму, більшу за всі державні видатки 2021 року. З огляду на природу військово-промислового комплексу, де ефективне державне втручання передбачає стратегічне планування цін, організаційної структури та інвестицій, радикальне збільшення військових витрат України неминуче змінює економічну модель.

Цікаво, що йдеться аж ніяк не про цілковито «державницьку» систему. Стійкість України забезпечує ефективне використання недорогих, легко відтворюваних цифрових технологій і децентралізованих виробничих мереж. Наприклад, «Повернись живим», цифрова платформа для збору коштів, яка має ліцензію на імпорт товарів військового і подвійного призначення, бере активну участь у виробничому процесі як інвестор. Таке поєднання державних, приватних і неприбуткових організацій, схоже, утворює певну екосистему, що сприяє інноваціям та адаптивності в технологічних змаганнях за перевагу на фронті.

Попри прогрес, Україна й досі сильно залежна від зовнішньої фінансової допомоги

Попри цей вражаючий прогрес, Україна й досі сильно залежна від зовнішньої фінансової допомоги. Навіть якщо союзники нададуть усі обіцяні кошти, в 2024 році Україна продовжить витратити вкрай багато на те, щоб чинити опір Росії. Уряд повинен буде дбайливо керувати складними зовнішніми зв'язками й за потреби рішуче обстоювати свої інтереси в дещо напружених відносинах з глобальними інституціями. МВФ, наприклад, відчутно посприяв відмові України від лібертаріанської податкової політики, але не підтримав стратегію пільгового інсорсингу. Процес вступу до Європейського союзу також погано пристосований до потреб України, а процес інтеграції в єдиний ринок може поставити воюючу країну в «рівні умови», які, вочевидь, не рівні з погляду українців.

Орієнтуватися в такому складному стратегічному середовищі Києву буде нелегко. Але, незважаючи на жахи російської війни та численні кризи в усьому світі, Україна зробила важливий поворот. В цьому двобої Давида з Голіафом Давид ще має шанси, хоч і невеликі, на перемогу.

Переклад з англійської Дар'ї Прусенко

Люк Купер

Люк Купер (Luke Cooper) – доцент, науковий співробітник з міжнародних відносин Лондонської школи економіки та політичних наук і директор програми PeaceRep в Україні. Автор книги «Авторитарне зараження» (Authoritarian Contagion, Bristol University Press, 2021).

